

Elektroničke knjige u hrvatskim visokoškolskim knjižnicama

Duvančić, Jelena

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:934347>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-07**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za informacijske znanosti

Preddiplomski sveučilišni studij informacijskih znanosti - knjižničarstva
(jednopedmetni redovni)

Jelena Duvančić

Elektroničke knjige u hrvatskim visokoškolskim knjižnicama

Završni rad

Zadar, 2016.

Sveučilište u Zadru

Odjel za informacijske znanosti

Preddiplomski sveučilišni studij informacijskih znanosti – knjižničarstva (jednopedmetni redovni)

Elektroničke knjige u hrvatskim visokoškolskim knjižnicama

Završni rad

Student/ica:

Jelena Duvančić

Mentor/ica:

Prof. dr. sc. Franjo Pehar

Zadar, 2016.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Jelena Duvančić**, ovime izjavljujem da je moj **završni rad** pod naslovom **Elektroničke knjige u hrvatskim visokoškolskim knjižnicama** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 27. rujan 2016.

Sadržaj

1. Uvod	3
2. E-knjige	3
2.1. Pojava i razvoj e- knjiga	4
2.2. Digitalizacija knjiga	4
2.3. Formati za distribuciju e-knjiga.....	6
2.4. Zaštita autorskih i vlasničkih prava	7
3. Hrvatsko tržište e-knjigama.....	8
4. Visokoškolske knjižnice u Hrvatskoj	10
4.1. Modeli nabave e-knjiga	13
4.2. Posudba e-knjiga	15
5. Cilj i svrha istraživanja.....	16
5.1. Metodologija	16
5.2. Rezultati istraživanja	17
5.3. Rasprava	18
6. Zaključak.....	18
7. Literatura	20
8. Prilozi	23

Sažetak

U radu je ponuđen pregled razvoja elektroničkog nakladništva u Hrvatskoj s posebnim naglaskom na zastupljenost e-knjiga u fondovima hrvatskih visokoškolskih knjižnica. E-knjiga ili elektronička knjiga je elektronički (digitalni) ekvivalent tiskane knjige. Andries van Dam sa Sveučilišta Brown u SAD-u uveo je u upotrebu pojam elektronička knjiga ili 'e-knjiga' (eng. 'electronic book') 1971., iste godine kada je Michael Hart, student sa Sveučilišta u Illinoisu, započeo s proizvodnjom i distribucijom e-knjiga putem sveučilišne mreže. Od tada je moguće pratiti postupni rast interesa za ovom vrstom nakladničkih proizvoda. U radu su opisani neki od popularnijih digitalnih formata razvijenih u svrhu stvaranja i distribucije e-knjiga. E-knjige predstavljaju veliki izazov u poslovanju današnjih knjižnica. Zaštita autorskih prava i pravo na pristup informacijama samo su neka od problemskih područja (ne)izravno povezana s proizvodnjom i korištenjem e-knjiga. U ovom završnom radu istražena je, metodom analize mrežnih stranica i online kataloga hrvatskih visokoškolskih knjižnica, zastupljenost e-knjiga u fondovima visokoškolskih knjižnica, posebice onih na hrvatskom jeziku, modeli njihove nabave, posudbe i načinima distribucije krajnjim korisnicima.

Ključne riječi: elektroničke knjige, visokoškolske knjižnice, Hrvatska, modeli nabave, digitalizacija, e-knjige

1. Uvod

Šezdesetih godina prošlog stoljeća nakladnici i distributeri knjiga pod nazivom "knjiga" jednoznačno su podrazumijevali publikaciju u tiskanom izdanju. Međunarodni standardni knjižni broja (ISBN) se počeo primjenjivati 1969. godine i u to vrijeme je prethodno navedeni stav i dalje bio dominantan. Međutim, u godinama koje slijede pojavili su se neki novi tipovi građe, npr. 1975. strojno čitljive vrpce i viševrtni mediji, 1977. videovrpce, mikrofiševi i filmovi. Novim vrstama građe sa sadržajem monografskog karaktera započinje se dodjeljivati ISBN. Ovakva praksa ukazuje na početak procesa prepoznavanja knjige na ostalim medijima, a ne samo na papiru. Tijekom narednih godina se ISBN počeo koristiti i za softver (1985.) , zvučnu knjigu na kasetama i CD-ROM-u (1986.) te naposljetku za elektroničke knjige (1994.).¹ Početkom devedesetih godina 20. stoljeća mnogi istraživači i praktičari su predviđali dokidanje papira i tiska te potpunu dominaciju e-knjige. Do danas se takva predviđanja nisu obistinila i moguće je zaključiti da u oba formata koegzistiraju u današnjim knjižnicama. U suvremenoj nakladničkoj literaturi i dalje se vode rasprave o pozitivnim i negativnim stranama tiskanim i e-knjige. Rasprava su najčešće usmjerena trajnosti, zaštiti i arhiviranje digitalnih sadržaja i medija. Navedeni prijevori i s njima povezane rasprave nadilazi ciljeve ovoga rada te se ovaj rad u nastavku više usmjeriti prema izazovima koje e-knjiga stavlja pred visokoškolske knjižnice.

2. E-knjige

E-knjige dostupne se u različitim formatima, ovisno o uređajima kojima su prilogđene ili o računalnom softveru potrebnom za prikaz i korištenje. Prema ISBD(ER)-u građa namijenjena uporabi uz pomoć računala je elektronička građa, tj. riječ je o građi koja zahtijeva uporabu vanjskih uređaja poput računala.² Promjena prijenosnika (medija) utjecala je na različite pokušaje definiranja e-knjiga i ovdje je moguće zaključiti kako trenutačno ne postoji univerzalna definicija e-knjige. A. Horvat i D. Živković ističu kako su dosadašnji pokušaji definiranja e-knjige u literaturi pokazali da je ipak prešutno stvoren konsenzus toga da definicija e-knjige treba uključiti sljedeća obilježja: digitalno svojstvo, sličnost s tiskanom knjigom, sadržaj e-knjige i tehnološki razvoj e-knjige.³

¹ Usp. Horvat, Aleksandra; Živković, Daniela. Između javnosti i privatnosti: Knjižnice u vremenu e-knjige. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 2012. Str. 95.

²ISBD(ER) : međunarodni standardni bibliografski opis elektroničke građe. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2001. Str. 11.

³Usp. Horvat, Aleksandra; Živković, Daniela. Nav.dj., 2012. Str.98

2.1. Pojava i razvoj e- knjiga

E-knjiga pojavljuje u drugoj polovici 20. stoljeća kada je Andries van Dam sa Sveučilišta Brown u SAD-u po prvi puta upotrijebio pojam 'elektronička knjiga'.⁴ Godina nastanka prve e-knjige smatra se 1971. kada je Michael S. Hartna računalo prepisao Deklaraciju nezavisnosti SAD-a kako bi kreirao digitalnu inačicu navedenog dokumenta. Prva službeno objavljena e-knjiga je *City of Bites* autora Billa Mitchella koje je 1994. objavio Massachusetts Institute of Technology.⁵ Najveći interes za e-knjigama pojavio se u SAD-u gdje se ujedno nalazi i najveći broj nakladnika te distributera e-knjiga. Prve e-knjige u sjevernoameričkim knjižnicama pojavljuju se još kasnih 1990-ih godina, a u početku se prvenstveno radilo o stručnim i/ili znanstvenim radovima koje nije bilo moguće preuzeti, iako su bile na raspolaganju korisnicima putem mrežnih stranica.⁶ I. Pažur navodi kako se e-knjige mogu učiniti dostupnima na mnoge načine od toga da mogu biti kodirane za korištenje s točno određenim softverom na osobnom računalu (eng. *personal computer* ili PC) ili dlanovniku (eng. *personal digital assistant* ili PDA), te mogu biti isporučene mrežom i može ih se pregledavati standardnim preglednikom, dok neke zahtijevaju poseban hardver kao što je to ranije bio slučaj s Amazonovim knjigama koje su se mogle čitati isključivo pomoću Amazonovog elektroničkog čitača Kindle-a ili Nook-a (elektronički čitač tvrtke Barnes&Noble).⁷ S obzirom da se visokoškolske knjižnice kao i ostale informacijske ustanove od početka 1990-ih pretežito fokusiraju na elektroničke časopise, sama e-knjiga nije doživjela predviđeni uspjeh u kratkom roku.

2.2. Digitalizacija knjiga

Građa pogodna za digitalizaciju može biti tekstualna, slikovna, zvučna, 3D ili video. Nerijetko vrsta građe, fizičke dimenzije te građe i osjetljivost utječu na sami postupak digitalizacije kao i na odabir opreme za digitalizaciju. Tekstualnu građu je moguće unijeti u računalo ručnim prepisivanjem, skeniranjem ili digitalnim fotografiranjem uz kasniju uporabu programa za optičko prepoznavanje slova (eng. *Optical Character Recognition- OCR*).

⁴Usp. Gardiner, Eileen; Ronald G. Musto. The Electronic Book. The Oxford Companion to the Book. Oxford: Oxford University Press, 2010. Str. 164.

⁵Usp. Velagić, Zoran. Uvod u nakladništvo. Osijek: FF Sveučilišta J.J. Strossmayera, 2013. Str. 85

⁶ Small, Doris. E-books in libraries: some early experiences and reactions. // Searcher (2000) URL: <https://www.highbeam.com> (5.9.2016)

⁷Usp. Pažur, Ivana. Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodin knjižnicama u Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 1/2(2013), str. 171

Ručno prepisivanje najjednostavniji je pristup digitalizaciji tekstualne građe, iako je zahtjevan i dugotrajan te vrlo često i skup način prijenosa teksta u digitalni oblik. Prepisivanje je najisplativiji i najsigurniji oblik u slučaju kada se radi o građi koja je preosjetljiva za skeniranje ili je previše oštećena da bi se program za prepoznavanje teksta mogao koristiti.

Skeniranje građe se može obaviti na temelju izvornika ili drugog analognog surogata poput mikrofilma. Kod skeniranja izvornika s odvojenim/zasebnim listovima papira standardnih dimenzija moguće je automatizirati proces digitalizacije pomoću stolnih skenera i uvlakača papira, a za ostalu građu se koristi plošni skener.

Slikanje tekstualne građe digitalnim fotografskim aparatom se koristi kod građe koje treba digitalizirati bez dodirivanja kako se izvornik ne bi ošteti. Takva digitalizacija rezultira slikom izvornika koja se dodatno obrađuje.⁸

Google Books je jedan od poznatijih projekata digitalizacije monografskih publikacija.⁹ Svrha toga projekta bila je je “olakšati ljudima pronalazak značajnih knjiga”. Potaknuti drugim projektima digitalizacije (*MillionBookProject*, *Project Gutenberg* i drugi), skupina Googleovih stručnjaka je utvrdila potrebe i mogućnosti digitalizacije knjiga velikih knjižnica. Prva knjižnica suradnica Knjižnica Sveučilišta u Michiganu, dala je na digitalizaciju sedam milijuna jedinica. U prosincu 2004., Google pokreće projekt *Google Print Library* u koji je uključeno četiri sveučilišne i jedna narodna knjižnica: knjižnice sveučilišta u Harvardu, Stanfordu, Michiganu i Oxfordu, te New York Public Library. Godinu dana kasnije projektu se pridružuju suradnici iz osam europskih zemalja: Austrije, Belgije, Francuske, Njemačke, Italije, Nizozemske, Španjolske i Švicarske. Italija, prva država koja je sklopila ugovor s Googleom, uključila se 2010. godine u Googleov projekt digitalizacije starih knjiga smještenih u nacionalnim knjižnicama u Rimu i Firenzi. S obzirom da se u Italiji radi o knjigama objavljenim prije 1868. uobičajeni problemi povezani s autorskim pravima nisu predstavljali veći problem. Mišljenja nakladnika, knjižničara, informacijskih stručnjaka i ustanova koje brinu o zaštiti autorskih prava, kao i drugih pojedinaca i ustanova uključenih u problematiku pohrane, zaštite i diseminacije pisane građe bila su podijeljena. Najveće prijepore predstavljala su otvorena pitanja povezana s pristupom djelima zaštićenima autorskim pravom, ali i kritike usmjerene na (lošu) kvalitetu skeniranja zbog čega su mnoga digitalizirana djela gotovo nečitljiva.¹⁰

⁸Usp. Stančić, Hrvoje. Digitalizacija. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2009. Str. 33

⁹U prosincu 2004. Google je najavio novi projekt Google Print (kasnije Google Book Search, pa Google Books)

¹⁰Digitalne knjige. URL: <http://digitalne-knjige.com/oxwall/blogs/921> (15.9.2016)

2.3. Formati za distribuciju e-knjiga

Danas se u proizvodnji i distribuciji e-knjiga koriste brojni datotečni formati. Odabir krajnjeg formata za distribuciju e-knjiga u pravilu je vezan za ciljnu korisničku skupinu i platforme/uređaje koje koriste za čitanje digitalnih sadržaja. Potreba za hardverskim i softverskim rješenjima usko je povezana s problemom pristupačnosti uređaja (računala, e-čitača, tableta, pametnih telefona i sl.), kao i potrebne razine računalnih kompetencija čitatelja.

Dva najraširenija formata za distribuciju e-knjiga su HTML (Hyper Text Markup Language) i PDF (Portable Document Format). E-knjige oblikovane pomoću HTML-a svoju popularnost duguju prvenstveno sveopćoj raširenosti mrežnih preglednika poput sljedećih: Google Chrome, Firefox, Safari, Internet Explorer, Opera i dr.). Za razliku od HTML-a, e-knjige u PDF formatu nije moguće otvoriti bez softverskog dodatka, npr. Adobe Acrobat Reader, Foxit, Preview i sl.).

Mobipocket SA je francuska tvrtka koja je u ožujku 2000. stvorila jedan od popularnijih e-knjižnih formata - .mobi. Navedeni format populariziran je putem Mobipocket čitača, softverske aplikacije za mobilne telefone, dlanovnike i stolne operacijske sustave. Prednosti .mobi formata ogledaju se u mogućnostima bilježenja i komentiranja e-knjižnog sadržaja. Sva anotacija se dodaje kroz korisničko sučelje MobipocketReadera. Osim navedenih funkcionalnosti softverska aplikacija omogućuje upravljanje i kategorizaciju e-knjiga, te uređivanje metapodataka. Sadržaj e-knjige moguće je okrenuti za 90° ili 180°. Kretanje kroz sadržaj ubrzava kazalo s hiperpoveznicama koje čitatelja vode do željenog (pot)poglavlja. Kretanje unutar teksta dodatno olakšavaju hiperveze pomoću kojih je moguće povezati sve tekstualne i slikovne elemente e-knjige. Pri prijenosu e-knjigama druge uređaje ili kod unosa u druge aplikacije, funkcije koje nisu zadano podržane biti će zanemarene, ali izvorni sadržaj ostat će nepromijenjen.¹¹

EPUB je jedan od najraširenijih e-knjižnih formata među korisnicima mobilnih uređaja. Kod EPUB-a se sadržaj e-knjige automatski prilagođava dimenzijama zaslona, a format je ujedno agnostičan u odnosu na operacijski sustav. Najnovija inačica EPUB 3 donosi niz iznimno značajnih poboljšanja poput: podrške za HTML 5, mogućnosti integriranja svih standardnih multimedijских formata, te korištenje kaskadnih stilova (CSS) kod prikaza sadržaja e-knjige.¹²

¹¹Mobipocket. URL: <http://www.mobipocket.com/dev/beta/j2me.asp> (14.6.2016.)

¹²Usp. Digitalne knjige. URL: <http://digitalne-knjige.com/oxwall/blogs/1691> (14.6.2016.)

2.4. Zaštita autorskih i vlasničkih prava

Pojavom e-knjiga brojne knjižnice su se suočile s novim i do tada nepoznatim izazovima, napose kada je riječ o nabavi, distribuciji i korištenju e-knjige. Tako je *Europski ured za knjižnične, informacijske i dokumentacijske udruge* (EBLIDA) u lipnju 2013. godine objavio poziv Europskoj komisiji u kojem se zahtjeva izrada jasnog zakonskog okvira za autorska i srodna prava povezana s e-knjigama. Takav zakonski okvir omogućio bi knjižnicama da nabavljaju i distribuiraju e-knjige svojim korisnicima uz naknadu autorima i/ili drugim nositeljima samih prava, kao što je to slučaj s tiskanim knjigama. Građani Europske unije imaju pravo na čitanje e-knjižnih sadržaja što za sobom povlači potrebu omogućavanja zakonskog prava na posudbu e-knjiga u knjižnicama. Naime, knjižnice su tradicionalni i prepoznati jamci slobodnog pristupa informacijama i publikacijama svim građanima. Međutim, postojeći zakonski okvir ih, kada se je riječ o pristupu e-knjigama, sprječava u obavljanju temeljne djelatnosti i pružanju informacijskih usluga korisnicima.¹³

U svijetu koji omogućava nesmetanu manipulaciju digitalnih sadržaja, te jednostavno kopiranje i raspačavanje e-knjižnih i ostalih digitalnih sadržaja potrebno je uspostaviti sustav koji bi spriječio ili barem otežao zlorabu ili kršenje autorskih odnosno vlasničkih prava. Također je potrebno definirati autorska i vlasnička prava u digitalnom okruženju. Svjetska organizacija za intelektualno vlasništvo (*World Intellectual Property Organization - WIPO*), jedna od specijaliziranih agencija Ujedinjenih naroda, u svome dokumentu *WIPO Copyright Treaty 26* bavi se pitanjima zaštite prava ponajviše zbirki različitih djela, ali za elektroničke knjige su najvažniji oni dijelovi koji se odnose na zaobilaženje mehanizama zaštite tih prava. SAD je na WIPO smjernicama utemeljio svoj zakon pod nazivom *Digital Millenium Copyright Act* koji sankcionira proizvodnju i diseminaciju tehnologije, uređaja ili usluga čija je svrha zaobilaženje zaštite, čime se nadzire pristup građi sa zaštićenim autorskim i vlasničkim pravima.¹⁴ U Hrvatskoj autorska prava su zaštićena *Zakonom o autorskom pravu i srodnim pravima*. Generički naziv upravljanje vlasničkim pravima (*Digital Rights Management - DRM*) podrazumijeva sve mehanizme i sustave upravljanja (hardver ili softver) koji dolaze sa elektroničkom građom, a štite intelektualno vlasništvo. DRM sustavi pojavili su se iz potrebe da se spriječi zlorupaba intelektualnog vlasništva na internetu i mogu se koristiti za zaštitu različitih osoba: nakladnika koji želi zaštititi svoj proizvod, autora koji

¹³Usp. Besplatne Elektroničke Knjige URL: <http://elektronickeknjige.com/dpkm/> (14.6.2016.)

¹⁴PetrBalog, Kornelija; Feldvari, Kristina. Nabava elektroničkih knjiga u knjižnicama : s posebnim naglaskom na upravljanje vlasničkim pravima. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 1/2(2013), str. 86.

nastoji zaštititi svoja autorska prava ili čak proizvođača hardvera. Ovo dakako rezultira raznim ograničenjima vezanim uz kopiranje, učitavanje, tiskanje ili čak višekratan pristup digitaliziranom sadržaju. Mnogo je slučajeva kada ti DRM sustavi mogu za knjižnice predstavljati ozbiljna ograničenja, a korisnike frustrirati. Moramo stoga znati da pomagala kojima se definira DRM ne određuju način na koji će se odvijati trgovina na internetu, odnosno pod kojim će uvjetima knjižnice nabavljati e-knjige od nakladnika ili dobavljača.¹⁵ DRM tehnologija može otežati ili čak spriječiti normalno korištenje (kopiranje cijele publikacije, citiranje u kojem se kopiraju dijelovi teksta i sl.) publikacija koje su zaštićene pod zakonima o autorskim pravima. Knjižničari trebaju biti upoznati s raznim oblicima DRM-a koji se koriste za zaštitu od ilegalnog korištenja ili za nadzor pristupa elektroničkog grafi. Postoji nekoliko općenitih kategorija: kriptiranje sadržaja koje je najčešći oblik zaštite, vezivanje sadržaja za određeni uređaj ili neki oblik označavanja (poput žiga) sadržaja da se spriječi umnažanje i daljnja distribucija. Kada se kriptira digitalni sadržaj njega može čitati samo uređaj koji posjeduje njemu odgovarajući dekodir i 'ključ'. Uz kriptiranje sadržaja, vezan je i pojam tzv. pristupa od povjerenja (*trusted computing*). Dobavljačima nije bilo dovoljno da se sadržaj samo kriptiranjem zaštiti jer tada se sadržaj i dalje može umnažati ili raspačavati, pa su došli do ideje da se određeni digitalni sadržaj veže (odnosno može čitati) samo za jedan, jasno definiran uređaj (računalo ili e-čitač). Taj postupak drastično smanjuje mogućnost umnažanja i raspačavanja podataka u digitalnom okruženju, ali utječe i na posudbene mogućnosti tj. funkciju knjižnice. Druga vrsta pristupa veže se uz označavanje sadržaja (umetanje tzv. žigova). Oznaka na digitalnom sadržaju ukazuje na to da je sadržaj zaštićen obično zakonom o autorskom pravu ili daje upute na koji se način može rukovati tim sadržajem.¹⁶

3. Hrvatsko tržište e-knjigama

Nakladništvo je djelatnost koja publikacije čini dostupnim javnosti, a ona uključuje stjecanje i odabir rukopisa, uređivanje i grafičko-likovno oblikovanje, organizaciju tiskanja ili nekog drugog oblika proizvodnje, marketing i distribuciju prema krajnjim korisnicima (čitateljima/kupcima). A. Horvat i D. Živković u svojoj knjizi navode da je „nakladnik osoba ili organizacija koja ima pravo umnožavanja i raspačavanja djela te snosi financijsku i pravnu odgovornost. U elektroničkom nakladništvu često se, u tom smislu, govori o proizvođaču.

¹⁵Isto. Str.87

¹⁶Usp. Isto. Str. 89.

Nakladničkim ugovorom autor ili drugi nositelj autorskoga prava na autorsko djelo prenosi pravo umnožavanja i stavljanja u promet (pravo izdavanja) djela na nakladnika, koji se obvezuje da djelo izda o svom trošku.¹⁷

Sredinom 50-ih godina prošlog stoljeća godišnja produkcija knjiga u Hrvatskoj iznosila je oko 1350 naslova, i u narednih desetak godina se povećala se na 2000.¹⁸ Godine 1990. u Hrvatskoj je bilo oko 400 nakladnika premda je 1989. zatvoren veći broj nakladničkih kuća unatoč dobrom i kvalitetnom radu. Nakon 1990. osnovana su mnoga manja poduzeća, koja djelomično nastavljaju ostvarivati dijelove programa nekad jakih nakladničkih kuća. Među novim privatnim nakladnicima¹⁹, sadržajem svojih programa ističu se zagrebačke nakladničke kuće poput: ABC naklada, AGM, Agroznanje, Alinea, Antibarbarus, ArtTresorAzur, Barbat, Ceres, Doneha, Durieux, Element, Erasmus naklada, Golden marketing, Hrvatska sveučilišna naklada, Izvori, Katarina Zrinska, Masmmedia, Meandar, Medicinska naklada, Mosta, Multigraf, Naklada C, Naklada MD, Naklada Zadro, Novi Liber, Studio grafičkih ideja, Targa, Teovizija, Zagrebačka stvarnost, Znaci vremena i Znak. Republika Hrvatska daje nakladnicima financijsku potporu sa nultom stopom PDV-a. Godine 1993. su bila registrirana 353 hrvatska nakladnika, a do prosinca 2004. registrirala su se 5164 nakladnika od kojih se najveći dio nalazi u gradu Zagrebu. Po broju objavljenih knjiga najveća je Školska knjiga s, a od ostalih velikima se smatraju one s prosječno pedesetak i više objavljenih naslova godišnje: Alfa, Algoritam, Egmont, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Kršćanska sadašnjost, Matica hrvatska, Mozaik knjiga, Naklada Ljevak, Naša djeca, Profil International, V.B.Z. i Znanje. Usporedno s tradicionalnim u Hrvatskoj se 1990-ih razvija i elektroničko nakladništvo.²⁰

Hrvatsko tržište e-knjiga počinje se razvijati sredinom 1990 -ih, kada je nekolicina ljudi sa nakladničkim iskustvom formirala partnerstvo sa tradicionalnim nakladničkim kućama kako bi digitalizirali njihov materijal ili kako bi ponovo objavili sadržaje koji više nisu bili zaštićeni autorskim pravom. U oba slučaja mijenjao se format, a sadržaj se prema krajnjim kupcima/čitateljima distribuirao na CD-ovima. Bulaja naklada, pioniri e-nakladništva u Hrvatskoj, su započeli obiteljski posao 1998. Izdavali su nagrađivane proizvode poput kompilacije CD-ova s lektirnim naslovima (3 volumena pod nazivom „Klasici hrvatske

¹⁷Nakladništvo. // Hrvatska enciklopedija: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42840> (14.6.2016.)

¹⁸Usp. Velagić, Zoran ; Pehar, Franjo. Another view of the digital publishing market in Croatia. // Libellarium : časopis za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova 6, 1-2 (2014)

¹⁹Najstariji je privatni nakladnik novijeg doba B. Biškupić s bibliotekom Prizma

²⁰Usp. Velagić, Zoran ; Pehar, Franjo. Nav.dj.

literature“). Društvo za promociju literature na novim medijima (DPKM) je 2001. godine pokrenulo mrežnu stranicu za e-knjige gdje su besplatno nudili neke popularne naslove hrvatskih i stranih autora. Usprkos razmjerno skromnom broju naslova (2014. su nudili 149 naslova) te iste godine su uspjeli privući brojne čitatelje o čemu svjedoče brojke o ukupno 760,000 preuzimanja i više od 70 000 preuzimanja hrvatskog prijevoda djela Noama Chomskyog o medijima, propagandi i sistemima.²¹ Do početka 2016.godine broj čitatelja koje je privukao taj naslov se popeo na 87,000.²² Projekt eLektire razvija se od 2009. s ciljem stvaranja ponude obaveznog školskog gradiva u digitalnom formatu s besplatnim pristupom učenicima, studentima i nastavnicima. Riječ je o zajedničkom projektu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta (odabrali su naslove i popis čitatelja), HAZU-a (osigurao je platformu) i Bulaja naklade (osigurali su sadržaj) kao nakladnika s najdužim iskustvom u području multimedijalnog nakladništva. ImperoDigitalBooks je još jedna platforma za e-knjige pokrenuta 2009. od strane čitateljske grupe kojima je glavni cilj bio „digitalizirati i spasiti hrvatsko digitalno nasljeđe od zaborava i propadanja i učiniti je pristupačnijom korisnicima Interneta“. Također djeluju kao i vrsta samonakladničke platforme sa savjetima autorima kako da dospiju do ciljane publike. U 2010. hrvatsko tržište e-knjige je dobilo svoj prvi komercijalni projekt. Bez ikakve namjere da se bave izdavaštvom, tvrtka Lamaro digital je razvila TookBook, platformu za distribuciju e-knjiga koja je uglavnom sadržavala naslove na engleskom, danas ih ukupno imaju više od 350 000. Tvrtka je od osnivanja bila fokusirana na globalno tržište, te tek manji dio naslova na hrvatskom. ImperoDigitalBooks i TookBook, zajedno sa eLibrika su potpisale sporazum sa 53 domaća izdavača, te su u 2014. godini činile 55% ukupnog hrvatskog tržišta e-knjige, a podatke za razdoblje nakon 2014. nije bilo moguće pronaći. Rani projekti i inicijative usmjerene su uglavnom na digitalizaciji najtraženijih djela hrvatske književnosti te lektirnih naslova i njihovo stavljanje u javni (besplatni) pristup. Danas u Hrvatskoj i dalje prevladava nekomercijalno objavljivanje e-knjiga. Naime, gotovo 45% svih dostupnih naslova objavili su nekomercijalni nakladnici poput Bulaje, DPKM-a i ImperoDigitalBooks.

4. Visokoškolske knjižnice u Hrvatskoj

Visokoškolska knjižnica je samostalna organizacijska jedinica u sastavu sveučilišta ili posebna stručna organizacijska jedinica u sastavu fakulteta koja prikuplja, obrađuje,

²¹Usp.isto

²²BEK. URL: <http://elektronickeknjige.com/bek/http://elektronickeknjige.com/bek/> (15.9.2016)

pohranjuje i daju na korištenje dokumente i informacije znanstvenog, obrazovnog i opće kulturnog karaktera, stvarajući sastavni dio znanstveno-nastavne i istraživačke infrastrukture. Kada je visokoškolska knjižnica u sastavu sveučilišta naziva se sveučilišna knjižnica, a kada je u sastavu fakulteta naziva se fakultetska knjižnica. Visokoškolske knjižnice nastajale su pri novim fakultetima, među kojima su najznačajnije u Zagrebu knjižnice na Pravnom fakultetu (1906.), Tehničkom fakultetu (1919.), Ekonomskom (1920.), Veterinarskom (1922.), knjižnica Slavističkog seminara na Filozofskom fakultetu (1906.), knjižnica Romanskoga seminara na Filozofskom fakultetu (1920.) te knjižnica Centralnoga higijenskog zavoda (1927.), osnovana kao središnja medicinska knjižnica.²³ Uloga visokoškolskih knjižnica najviše dolazi do izražaja u procesima prikupljanja, organizacije, čuvanja i osiguravanja pristupa ljudskom znanju te kao središnje mjesto unutar sveučilišta ili istraživačkog instituta kojepodupire temeljne misije istraživanja i obrazovanja.²⁴ Sveučilišna knjižnica je matična knjižnična institucija za sve ostale dijelove sveučilišnog knjižničkog sustava. Sveučilišna knjižnica može biti istovremeno i javna, pa tada djeluje i financira se kao knjižnica dvojnog tipa. Sustav sveučilišnih knjižnica u Republici Hrvatskoj organiziran je kao skup središnjih knjižnica unutar decentraliziranih knjižničkih sustava sveučilišta.

Sveučilišna knjižnica zadužena je za izradu plana razvoja svoje djelatnosti na sveučilištu i odgovorna za provođenje tog plana u praksi. Nacionalna i sveučilišna biblioteka (NSK) u Zagrebu je središnja knjižnica Sveučilišta u Zagrebu, usto je i matična knjižnična institucija za sve ostale sveučilišne knjižnice zato što je matična nacionalna knjižnica.²⁵ U Republici Hrvatskoj postoji sedam sveučilišta i šest knjižničkih sustava visokoškolskih knjižnica. Nacionalni sustav visokoškolskih knjižnica se sastoji od 89 knjižnica (skupa s NSK u Zagrebu). U 33 sastavnice Sveučilišta u Zagrebu (29 fakulteta, 3 akademije i Podružnica Hrvatski studiji) djeluje 39 knjižnica (jedna je knjižnica Arhitektonskog, Građevinskog i Geodetskog fakulteta; PMF ima 7 knjižnica, dislocirane knjižnice Učiteljskog fakulteta (Zagreb, Petrinja i Čakovec) broje se kao jedna knjižnica.²⁶ Knjižnica kao središnje mjesto ustanove ne uključuje samo pohranu, obradu i diseminaciju informacijskih izvora već i

²³Usp. Knjižnica. // Hrvatska enciklopedija: sv. 6: Kn-Mak. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005. Str. 12

²⁴Usp. Stojanovski, Jadranka. Visokoškolske i znanstvene knjižnice: zašto ih trebamo više nego ikada?. // Iz naših knjižnica 62, 11-12 (2013), str. 452–455

²⁵Usp. Standard i smjernice razvoja i uvođenja najbolje prakse u visokoškolskim knjižnicama u Republici Hrvatskoj.2008. URL: https://www.fer.hr/download/repository/Standardi_i_smjernice-listopad_2008_2_3_2-1.pdf (14.6.2016)

²⁶Usp. Majstorović, Zagorka. Analiza stanja nacionalnog sveučilišnog knjižničkog sustava, 2013. URL: http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2013/04/Analiza-stanja_SKS_RH.pdf (14.6.2016.)

organizaciju i podršku znanstvenoj komunikaciji kako unutar tako i izvan vlastite ustanove. Razvoj zbirke i usluga visokoškolskih knjižnica ponajviše ovisi o potrebama nastavnog osoblja, istraživača i studenata; odnosno literaturi i informacijskoj tehnologiji te istraživanjima koje pokreću unutar sveučilišta. Knjižnice su sudionici projekata digitalizacije vlastite građe i vidi se jasan pomak od tiskanog prema digitalnom i to ponajprije kada se radi o časopisima, knjigama i ocjenskim radovima.

Knjižnični sustav Sveučilišta u Rijeci (SveRiKS) se sastoji od 3 knjižnice koje djeluju na Sveučilištu u Rijeci.²⁷

„Sveučilišna knjižnica u Splitu je središnja knjižnica Sveučilišta u Splitu, specijalnih knjižnica Splitsko-dalmatinske županije te knjižnica ustanova i pojedinaca koje su registrirane kao kulturno dobro. Poslije Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu posjeduje najveći fond građe u Republici Hrvatskoj. Sveučilišna knjižnica u Splitu započela je 2010. s projektom digitalizacije starih novina i časopisa iz svog fonda kao prvom fazom projekta digitalizacije građe.“²⁸

Sveučilišna knjižnica u Puli je opća znanstvena knjižnica posebnog značaja u regiji kao najveća u Istri. Od godine 1951. knjižnica je primala izbor obveznog primjerka publikacija iz Hrvatske, a od 1956. dobiva obvezni primjerak sveukupnog tiska s područja Hrvatske.“²⁹ Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek je još jedna knjižnica koja djeluje kao knjižnica s dvojnou funkcijom: prvenstveno kao središnja gradska knjižnica grada Osijeka i Osječko-baranjske županije te kao središnja sveučilišna i znanstvena knjižnica Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Osnovana je 8. veljače 1949. godine, a od 1961. godine dobiva i obvezni primjerak.³⁰

Sveučilišna knjižnica u Zadru osnovana je 1956. godine kada je s radom započeo Filozofski fakultet u Zadru. Knjižnični fond koji trenutačno prelazi preko 122 000 svezaka (monografija i periodike), prvenstveno služi potrebama dodiplomskih i poslijediplomskih studija na Sveučilištu, kao i znanstveno-istraživačkom radu.³¹

²⁷Sveučilišna knjižnica u Rijeci. URL: <http://www.svkri.uniri.hr/> (16.6.2016.)

²⁸Sveučilišna knjižnica u Splitu. URL: <http://www.svkst.unist.hr/> (16.6.2016.)

²⁹Sveučilišna knjižnica u Puli. URL: http://skpu.unipu.hr/o_nama/sveucilisna-knjiznica (16.6.2016.)

³⁰Gradska i sveučilišna knjižnica u Osijeku. URL: <http://www.gskos.unios.hr/?upit=sadrzaj&id=75> (16.6.2016.)

³¹Sveučilišna knjižnica u Zadru. URL:

<http://www.unizd.hr/Default.aspx?alias=www.unizd.hr/sveucilisnaknjiznica&>(16.6.2016.)

4.1. Modeli nabave e-knjiga

Visokoškolske knjižnice imaju svoje posebnosti zato što su nerijetko zadužene za specifično znanstveno i/ili stručno područje. Izgradnja fonda takve knjižnice složen je postupak koji kreće od znanstvenoga i stručnog područja, vrste korisnika (znanstveno nastavnog osoblja, studenata), namjene zbirke (npr. ispitna literatura, znanstvena literatura za projekte i slično), veličine fonda i raznih tehničkih aspekata (dostupnost zbirke, način korištenja i pohrana). Zbirke visokoškolskih knjižnica trebaju osigurati dostupnost građe za sve korisnike. Bitno je da fond sadrži publikacije iz nastavnog programa. Nabavna politika u akademskim knjižnicama mora se temeljiti na potrebama korisnika, odnosno potrebama znanstvenog i/ili stručnog područja za koje je specijalizirana, misleći pri tom na kvalitetu i raznovrsnost informacijskih izvora kao i formata. Knjižnice se susreću s brzim i velikim prirastom novih informacija, s promjenom tehnologija koje služe za bilježenje, širenje i pristupanje znanju, te stalnim porastom cijene informacijskih izvora. Uz tradicionalne zbirke tiskanih materijala, razvijaju se i zbirke digitalne građe. I od knjižnica se očekuje da ne samo povećavaju fond mjesne zbirke, već i da osiguraju pristup svojim korisnicima znanstvenim i stručnim izvorima informacija. Izgradnja fonda je dinamičan i neprekidan proces koji se sastoji od nekoliko faza; prva je istraživanje zajednice korisnika i njezinih potreba, slijedi je plan nabave, pa selekcija odnosno odabir građe, nakon toga se obavlja postupak nabave, iza čega se pročišćuje fond i naposljetku se radi procjena vrijednosti fonda. Temeljeno na rezultatima istraživanja zajednice korisnika, potrebno je izraditi plan nabave, koji mora odgovoriti na pitanja: o kategoriji korisnika, o vrsti i opsegu potrebne građe, o ciljevima i zadacima same knjižnice. Postupak selekcije i odabira građe, polazi od načela vrijednosti (kakvoće) i načela potražnje (potrebe) i na kraju dolazi do nabave građe. Pročišćavanje fonda je kada se utvrđuje aktualnost tj. stupanj korištenja jer s vremenom određena građa gubi vrijednost, te se takva građa izlučuje. Posljednjom fazom u izgradnji fonda, procjenom vrijednosti samog fonda, nastoji se ustanoviti vrijednost nove građe i/ili cijelog fonda.³² Veličina zbirke odnosno cijelog fonda ovisi ponajprije o namjeni knjižnice, njezinu početnom fondu i financijskim sredstvima. Financijska sredstva se moraju raspodijeliti za nabavu i obradbu građe, njenu pohranu i čuvanje, te za osoblje kao i za prostor u kojem se nalazi.

U knjižničnom poslovanju postoje četiri modela nabave građe: kupnja, zamjena, dar i obvezni primjerak. Uz te uobičajene modele nabave, ponekad knjižnice, one s vlastitom nakladničkom

³²Usp. Tadić, Katica. Rad u knjižnici. Opatija : Naklada Benja, 1994. Str. 20.

djelatnošću ili one djeluju u sastavu ustanova koje se bave nakladničkom djelatnosti, popunjavaju svoj fond i vlastitim izdanjima.³³ I. Pažur u svom članku iz 2013. navodi kako knjižničari različite načine plaćanja pristupa kada se radi o elektroničkog građi: pretplata, kupovina stalnog pristupa (*perpetual access*), iznajmljivanje pristupa (*lizing/rent*), plaćanje po pregledu (*payperview*), nabava na zahtjev korisnika (*patron/userdriven acquisition*) i otvoreni pristup (*open access*).³⁴ Kupnja je jedini model nabave koji primjenjuju sve knjižnice, bez obzira na financijska sredstva i mogućnosti. Zamjena knjižnične građe se odvija kada se građa mijenja sa drugom knjižnicom ili srodnom informacijskom ustanovom bez obzira na njihove lokacije. Na taj način knjižnica često dobiva građu koju bi si inače teško mogla priuštiti. Obično se zamjenjuju vlastita izdanja, duplikati, a ponekad jedna knjižnica kupi određeno izdanje na zahtjev druge ustanove s kojom obavlja razmjenu. Kada se radi o elektroničkoj građi s drugim ustanovama se obavlja razmjena na elektroničkoj građi kojoj je osiguran privremeni pristup jednoj ustanovi, a drugoj ne. Unatoč sve razvijenijem elektroničkom nakladništvu, tradicionalni tiskani izvori informacija u knjižnicama i danas toliko prevladavaju da njihovo korištenje treba djelotvorno uskladiti s korištenjem elektroničkih izvora.³⁵ Promjene koje su se dogodile u knjižnicama nisu utjecale na knjige koje i dalje prevladavaju u tiskanom izdanju, već na časopise i novine koji pretežito u elektroničkom izdanju, a tome svjedoči mali broj e-knjiga u fondovima knjižnica. Prema istraživanju³⁶ o nabavi građe u visokoškolskim knjižnicama u sklopu fakulteta i akademija, točnije sastavnicama Sveučilišta u Zagrebu, osam visokoškolskih knjižnica od njih dvadeset i četiri na kojima je obavljeno istraživanje imaju u svom fondu elektroničku građu, prvenstveno elektroničke časopise, zato što ako plate veću cijenu pretplate za tiskani primjerak dobiti će i elektroničku verziju istog časopisa. Kriterij koji se tada primjenjuje je da e-izdanje treba biti sadržajno jednako ili opsežnije od tiskanog izdanja, ali mora imati i neke prednosti u odnosu na njega. Odabir i vrednovanje elektroničke građe za razliku od tiskane građe zahtijeva suradnju i konzultiranje sa gotovo svim odjelima knjižnice, pa i sa samim korisnicima od kojih se traži povratna informacija o postojećoj građi.

³³Usp. Krajna, Tamara; Markulin, Helena. Nabava knjižnične građe u visokoškolskim knjižnicama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54, 3(2011), str. 26

³⁴Pažur, Ivana. Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodin knjižnicama u Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 1/2(2013), str. 180.

³⁵Sečić, Dora. Informacijska služba u knjižnici. Lokve : Benja, 2006. Str. 65.

³⁶Usp. Krajna, Tamara; Markulin, Nav.dj., str. 29

4.2. Posudba e-knjiga

Posudba e-knjiga, odnosno e-posudba, značajno se razlikuje u pravnom smislu od posudbe tiskanih materijala i svih drugih vrsta građe. E-posudba nije oblik distribucije uređen pravom autora na distribuciju svog djela, nego je to vrsta e-usluge. Njena definicija bi mogla biti pružanje dostupnosti nekom digitalnom djelu ili objektu na ograničeno vrijeme u cilju ostvarivanja izravne ili neizravne nekomercijalne koristi. E-posudba se ostvaruje na dva načina:

- a. prvi je da korisnik ima pravo pristupa djelu na određeno vrijeme, a nakon toga mu je pristup onemogućen,
- b. drugi način je da korisnik preuzme djelo na svoj uređaj, a datoteka će prestati biti dostupna nakon određenog vremena.

U knjižnicama se e-knjige mogu posuditi: pomoću posebne platforme za posudbu ili pomoću elektroničkog čitača, a pristupiti joj mogu: pomoću platforme izdavača/agregatora, pomoću mrežnih stranica i pomoću repozitorija ustanova.³⁷ Posudba e-knjiga, iako jedna od osnovnih djelatnosti modernih knjižnica, zahtijeva rješenje licencijom s autorima ili nositeljima autorskog prava za e-posudbu, a on mora biti sklopljen u pisanom obliku. Time knjižnica za svoje korisnike stječe pravo korištenja. Autori i nositelji prava odlučuju hoće li sklopiti licenciju za svoja djela i dopustiti knjižnicama da je posuđuju pod određenim uvjetima tako da više knjižnica nije ustanova koja samostalno odlučuje o izgradnji fonda i uvjetima korištenja. Europski ured za knjižničare, informacijske i dokumentacijske usluge (EBLIDA)³⁸ donio je u svibnju 2012. izjavu *Europske knjižnice* i izazovi nakladništva u kojoj osuđuje pojavu da o nabavnoj politici knjižnica odlučuju nakladnici koji su nerado nudili svoje e-knjige njima. Nakladnici obično iznajme knjižnici elektroničke publikacije na određeno vrijeme uz odgovarajuću naknadu.

Knjižničari žele surađivati sa distributerima e-knjiga pri rješavanju problematike oko korištenja e-građe u knjižnicama. Davatelj licencije može biti nakladnik ili proizvođač elektroničke publikacije, a njihova osobitost je da se na tržištu nude u obliku zbirki organiziranih u baze podataka. Čimbenici koji utječu na poslovne modele same ponude e-knjiga na tržištu su: vrsta licencije, cijena, sadržaj djela, oblici korištenja te broj pristupa koje knjižnica treba. Pretplata je novi oblik kupnje e-knjiga koji se razvio po uzoru na serijske publikacije odnosno časopise, ali knjižnice rjeđe obnavljaju ugovore za e-knjige nego za

³⁷Usp. Pažur, Ivana. Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodin knjižnicama u Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 1/2(2013), str. 189.

³⁸EBLIDA je Europski ured za knjižnične, informacijske i dokumentacijske udruge, neovisno krovno udruženje nacionalnih knjižničnih, informacijskih, dokumentacijskih i arhivskih udruga i ustanova u Europi.

časopise. Konzorcijski oblik nabave nudi više prednosti za sve uključene stranke jer si uz povoljne cijene knjižnice osiguravaju pristup informacijskim izvorima koje si inače ne bi mogli priuštiti, a nakladnici povećavaju svoje tržište i svoju dobit, ali na taj način češće knjige kupuju narodne knjižnice nego visokoškolske.³⁹ Još jedan problem oko posudbe e-knjiga je da većina korisnika nema čitače knjiga, ponekad ih knjižnica ima u svom fondu i dostupni su za korištenje u samoj knjižnici, nešto rjeđe za vanjsku posudbu, ali tu se opet radi o narodnim knjižnicama, a ne visokoškolskim.

5. Cilj i svrha istraživanja

Svrha istraživanja je istražiti zastupljenost e-knjiga u fondovima visokoškolskih knjižnica u Hrvatskoj posebice knjiga dostupnih na hrvatskom jeziku. Hrvatsko tržište e-knjigama je relativno malo, pa se ne očekuje da će u fondu biti velik broj publikacija domaćih autora u elektroničkom izdanju.

5.1. Metodologija

Istraživanje je provedeno na uzorku od šest hrvatskih Sveučilišnih knjižnica: Sveučilišna knjižnica u Zadru, Sveučilišna knjižnica u Puli, Sveučilišna knjižnica u Rijeci, Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, Sveučilišna knjižnica u Splitu i Nacionalna i Sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Sve navedene ustanove osim sveučilišne knjižnice u Zadru primaju obavezni primjerak. U odredbama o obveznom primjerku Zakon o knjižnicama propisuje „redovito, besplatno i ažurno dostavljanje devet primjeraka svih tiskanih i netiskanih publikacija odnosno knjižne i neknjižne, audiovizualne i elektroničke građe.“⁴⁰ Sve navedene knjižnice koriste OPAC. Lokalni katalogi nemaju opciju pretraživanja po kriteriju elektroničke građe za razliku od skupnog kataloga, ali upisivanjem pojma „elektronička građa“ pod ključne riječi i ograničavanjem rezultata na monografije, se može doći do svih e-knjiga koje knjižnica posjeduje. Mogu postojati ograničenja zato što u katalogima ne postoji opcija pretraživanja po kriteriju „elektronička knjiga“, pa se u rezultatima neće pojaviti elektroničke knjige kojima to nije napisano kao napomena iza naslova. Rezultati pretraživanja su sadržavali samo one knjige koje su nakon naslova imale napomenu *{elektronička građa}*. Pretraživanjem službenih stranica i kataloga navedenih knjižnica te pretraživanjem njihovih kataloga nastajalo se odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja: Kakva je zastupljenost e-

³⁹Usp. Horvat, Aleksandra; Živković, Daniela. Između javnosti i privatnosti: Knjižnice u vremenu e-knjige. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 2012. Str. 128-136

⁴⁰Nacionalna i Sveučilišna knjižnica. <http://stari.nsk.hr/Service.aspx?id=64> (16.6.2016.)

knjiga u fondovima visokoškolskih knjižnica u Hrvatskoj? Koliko e-knjiga na hrvatskom jeziku je zastupljeno u katalogima?

5.2. Rezultati istraživanja

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu obavlja dvojaku funkciju, onu nacionalne knjižnice te sveučilišne knjižnice za Sveučilište u Zagrebu, a njen fond čini približno 3 milijuna svezaka. NSK posjeduje 22 e-knjige koje su iz njihove vlastite naklade. Pretraživanjem Skupnog kataloga CROLIST pronađeni su podaci da NSK posjeduje 31 e-knjigu od kojih je 29 na hrvatskom jeziku, jedna na engleskom te jedna na talijanskom. Pretraživanjem lokalnog kataloga pronađene su 5953 elektroničke knjige u fondu Knjižnice, od kojih je 386 na hrvatskom jeziku.⁴¹

Knjižnični sustav Sveučilišta u Rijeci (SveRiKS) se sastoji od 3 knjižnice koje djeluju na Sveučilištu u Rijeci. SveRiKS posjeduje 24 izdanja u vlastitoj nakladi. Pretraživanjem Skupnog kataloga CROLIST pronađene su 3 elektroničke knjige od kojih su 2 na hrvatskom jeziku, a jedna na engleskom. U lokalnom katalogu su pronađene elektroničke knjige od kojih je 5 na hrvatskom jeziku, 5 na njemačkom jeziku, jedna na engleskom te jedna na tajiku (perzijskom) u samom fondu knjižnice. U otvorenom pristupu trenutačno nalaze 4483 elektroničke knjige na engleskom, 18 knjiga na francuskom te jedna na španjolskom prema podacima sa službene stranice same knjižnice.

Sveučilišna knjižnica u Puli je opća znanstvena knjižnica posebnog značaja u regiji kao najveća u Istri. Pretraživanjem Skupnog kataloga CROLIST pronađeni su podaci da posjeduje 7 e-knjiga na hrvatskom, a jednu na engleskom jeziku. U lokalnom katalogu su pronađene samo 3 elektroničke knjige. Nema podataka o vlastitim izdanjima knjižnice.

Sveučilišna knjižnica u Splitu je središnja knjižnica Sveučilišta u Splitu. Pretraživanjem Skupnog kataloga CROLIST kao i lokalnog kataloga pronađeni su podaci da Knjižnica posjeduje 2 elektroničke knjige na hrvatskom jeziku, a jednu na engleskom. U fondu se nalazi 19 različitih e-knjiga u vlastitoj nakladi knjižnice.

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek je središnja sveučilišna i znanstvena knjižnica Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Pretraživanjem Skupnog kataloga CROLIST pronađeni su podaci da se u fondu nalazi 28 e-knjiga na hrvatskom jeziku, a jedna na

⁴¹ URL: http://katalog.nsk.hr/F/Y5D1C2BRFY2771DAL81MY2GP91RNP5KLN6RFCHVAQ4TE1XB35-01924?func=find-e&request=elektroni%C4%8Dka+knjiga&find_scan_code=FIND_WRD&adjacent=N&x=34&y=6&filter_code_1=WLN&filter_request_1=HRV&filter_code_2=WYR&filter_request_2=&filter_code_3=WYR&filter_request_3=&filter_code_4=WFM&filter_request_4=CF&filter_code_5=WSL&filter_request_5= (26.9.2016)

engleskom, dok je lokalni katalog pokazao samo 7 e-knjiga na hrvatskom jeziku. U fondu se nalazi 21 e-knjiga u vlastitoj nakladi knjižnice.

Sveučilišna knjižnica u Zadru u svom fondu sadrži nekoliko knjiga na CD-ROM-ovima, ali Knjižnica ne posjeduje niti jednu mrežno dostupnu elektroničku knjigu.

5.3. Rasprava

Kratko istraživanje nudi uvid zastupljenost e-knjiga u fondovima hrvatskih visokoškolskih knjižnica. Razni projekti i inicijative digitalizacije su započeli uglavnom kako bi se digitalizirali elementi hrvatske kulture poput literarnih radova i lektira čineći ih dostupnima u e-formatu besplatno, ali i zbog očuvanja hrvatske kulturne baštine. Sve navedene knjižnice ne primaju obavezni primjerak u što su uključene i e-knjige, odnosno samo knjižnica Sveučilišta u Zadru ne prima obavezni primjerak. Svih šest knjižnica posjeduje neki oblik elektroničke građe, najčešće su to baze podataka i časopisi, publikacije u vlastitoj nakladi samih Knjižnica, ocjenski radovi, digitalizirana građa (regionalne ili nacionalne važnosti ili tematski vezane za određene zbirke), u manjoj mjeri CD i DVD-ROM-ovi (osim Knjižnice u Osijeku koja kao knjižnica s dvojakom funkcijom odnosno gradska knjižnica ima poveću zbirku DVD-ROM-ova), ali samostalne nezavisne mrežno dostupne e-knjige su dostupne samo u NSK. Prednost daju elektroničkoj građi na drugim jezicima i stranim autorima naspram domaćih autora čije knjige preferiraju u tiskanom izdanju. Elektroničkim knjigama nisu posvećene posebne rubrike na službenim stranicama. Knjižnica niti se u pravilima posudbe posebno ističu pravila za posudbu elektroničke građe. Zainteresiranost korisnika za ovu vrstu građe može i ovisiti o dostupnosti tehnologije potrebne za korištenje elektroničkih knjiga. Niti jedna knjižnica ne nudi svojim korisnicima uređaje za čitanje elektroničke građe. Iz svega ovoga se može vidjeti da elektronička knjiga u akademskom okruženju nema jednak status kao i u komercijalnom nakladništvu, te da usprkos tome što je već godinama prisutna u samim knjižnicama nije postigla veliki napredak.

6. Zaključak

E-knjiga ili elektronička knjiga je digitalni ekvivalent tiskane knjige, a digitalizacija je omogućila brže umnožavanje knjiga prije dostupnih samo u tiskanom obliku. Postoje razni formati za stvaranje ili korištenje elektroničkih knjiga na primjer: Mobipocket, EPUB, HTML (*Hyper Text Markup Language*) i Portable Document Format (*PDF*). Zakonska ograničenja distribucije elektroničkih knjiga najčešće su vezana za autorska prava, a postoji nekoliko općenitih načina na koji se mogu zaštititi autorska prava: kriptiranje sadržaja koje je najčešći

oblik zaštite, vezivanje sadržaja za određeni uređaj ili neki oblik označivanja (poput žiga) sadržaja da se spriječi nelegalno korištenje. U Hrvatskoj je razvijeno e-nakladništvo posebice ono nekomercijalno te postoji tržište odnosno interes čitatelja za e-knjige što pokazuju podatci o broju preuzimanje sa nekoliko različitih platformi za e-knjige.

Istraživanje je provedeno na uzorku od šest sveučilišnih knjižnica u Republici Hrvatskoj, a to su: Sveučilišna knjižnica u Zadru, Sveučilišna knjižnica u Puli, Sveučilišna knjižnica u Rijeci, Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, Sveučilišna knjižnica u Splitu i Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. E- knjige posebice one mrežno dostupne su u manjoj mjeri zastupljene u fondovima navedenih knjižnica, a se nalaze u fondu pretežito zbog toga što skoro sve navedene knjižnice primaju obavezni primjerak. NSK ima najveći broj e-knjiga na hrvatskom jeziku, njih 31, a većina tih knjiga je na popisu obavezne lektire za srednje škole. Sve navedene knjižnice preferiraju tiskano izdanje knjiga na hrvatskom jeziku, dok za engleski jezik preferiraju e-knjige. Manji broj e-knjiga se nalazi u knjižnici Sveučilišta u Zadru za razliku od ostalih knjižnica zbog toga što ona ne prima obavezni primjerak kao ostale. Iz istraživanja je očito da e- knjiga još uvijek nije postala uobičajen medij u visokoškolskom okruženju.

7. Literatura

1. Besplatne Elektroničke Knjige URL: <http://elektronickeknjige.com/dpkm/> (14.6.2016)
2. Digitalne knjige. URL: <http://digitalne-knjige.com/oxwall/blogs/1691> (14.6.2016.)
3. Gardiner, Eileen; Ronald G. Musto. The Electronic Book. The Oxford Companion to the Book. Oxford: Oxford University Press, 2010.
4. Gradska i sveučilišna knjižnica u Osijeku. URL: <http://www.gskos.unios.hr/?upit=sadržaj&id=75> (16.6.2016.)
5. Horvat, Aleksandra; Živković, Daniela. Između javnosti i privatnosti: Knjižnice u vremenu e-knjige. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 2012.
6. Hrvatska enciklopedija: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42840> (14.6.2016)
7. ISBD(ER) : međunarodni standardni bibliografski opis elektroničke građe. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2001.
8. Krajna, Tamara; Markulin, Helena. Nabava knjižnične građe u visokoškolskim knjižnicama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54, 3 (2011)
9. Majstorović, Zagorka. Analiza stanja nacionalnog sveučilišnog knjižničnog sustava, 2013. URL: http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2013/04/Analiza-stanja_SKS_RH.pdf (14.6.2016)
10. Mobipocket. URL: <http://www.mobipocket.com/dev/beta/j2me.asp> (14.6.2016.)
11. Nacionalna i Sveučilišna knjižnica. <http://stari.nsk.hr/Service.aspx?id=64> (16.6.2016.)
12. Pažur, Ivana. Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodin knjižnicama u Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 1/2(2013)
13. PDF E-books. URL: <http://www.planetpdf.com/index.asp/> (14.6.2016)
14. Petr Balog, Kornelija; Feldvari, Kristina. Nabava elektroničkih knjiga u knjižnicama : s posebnim naglaskom na upravljanje vlasničkim pravima. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 1/2(2013)
15. Sečić, Dora. Informacijska služba u knjižnici. Lokve : Benja, 2006.
16. Small, Doris. E-books in libraries: some early eperiences and reactions.// Searcher (2000) URL: <https://www.highbeam.com> (5.9.2016)
17. Stančić, Hrvoje. Digitalizacija. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2009.
18. Stojanovski, Jadranka. Visokoškolske i znanstvene knjižnice: zašto ih trebamo više nego ikada?. // Iz naših knjižnica 62, (11-12) 452–455 (2013)

19. Standard i smjernice razvoja i uvođenja najbolje prakse u visokoškolskim knjižnicama u Republici Hrvatskoj. 2008. URL:
https://www.fer.hr/download/repository/Standardi_i_smjernice-listopad_2008_2_3_2-1.pdf (14.6.2016)
20. Sveučilišna knjižnica u Puli. URL: http://skpu.unipu.hr/o_nama/sveucilisna-knjiznica (16.6.2016.)
21. Sveučilišna knjižnica u Rijeci. URL: <http://www.svkri.uniri.hr/> (16.6.2016.)
22. Sveučilišna knjižnica u Splitu. URL: <http://www.svkst.unist.hr/> (16.6.2016.)
23. Sveučilišna knjižnica u Zadru. URL:
<http://www.unizd.hr/Default.aspx?alias=www.unizd.hr/sveucilisknjiznica&>
(16.6.2016.)
24. Tadić, Katica. Rad u knjižnici. Opatija : Naklada Benja, 1994.
25. Velagić, Zoran ; Pehar, Franjo. An overview of the digital publishing market in Croatia. // Libellarium : časopis za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova 6, 1-2 (2014)
26. Velagić, Zoran. Uvod u nakladništvo. Osijek: FF Sveučilišta J.J.Strossmayera, 2013.

Summary

Electronic books in Croatian academic libraries

This paper provides an overview of the development of electronic books and electronic publishing in Croatia with the focus on the role of academic libraries in the distribution of e-books. E-books or electronic books are an electronic (digital) equivalent of a printed book. Electronic books can own and extra content such as online magazine or other books in the digital version composed as audio books as part of e-book itself. Andries van Dam from Brown University in the United States introduced the use of the term e-books or 'ebook' (eng. 'Electronic book') in 1971, the same year that Michael Hart, a student at the University of Illinois, started production and distribution of e-books through university networks. Since then it is possible to monitor the gradual growth of interest in this type of publishing products. This paper describes some of the most popular digital formats developed for the purpose of creating and distributing electronic books. Electronic books represent a major challenge in today's work of a library. Copyright protection and freedom of information are some of the problem areas (in)directly related to the production and use of electronic book. In this final work was investigated by the method of analysis of web site and online catalogue of Croatian university libraries, the representation of e-books in the library fund higher education, models of their acquisition, loan and ways of distribution to end users.

Key words: electronic books, academic libraries, Croatia, Croatia, digitization, e-books

8. Prilozi

1. Popis e-knjiga na hrvatskom u NSK

NASLOV		AUTOR
1.	<i>Opasno je sjećati se</i> Rijeka : Genesis, 2002	Antunović, Željko, književnik
2.	<i>Riječko sentimentalno putovanje</i> Rijeka : Genesis, 2001	Antunović, Željko, književnik
3.	<i>Moždani udar : vodič za bolesne i njihove obitelji</i> Koprivnica : Belupo, 2001	Demarin, Vida
4.	<i>Renesansa</i> Zagreb : Školska knjiga, 2003.	Listeš, Srećko
5.	<i>Pod starimi krovovi</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Gjalski, Ksaver Šandor
6.	<i>Smjernice za uporabu formata UNIMARC za opis elektroničke građe</i> Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2003	prevela i hrvatske primjere izradila Sofija Klarin
7.	<i>MATRIB 2005, Vela Luka, 23. - 25. lipnja 2005</i> Zagreb : Hrvatsko društvo za materijale i tribologiju, 2005	urednik Krešimir Grilec
8.	<i>Kako se boriti protiv neželjene pošte, virusa i, špijunskih programa</i> Zagreb : Mikro knjiga, 2005	Feinstein, Ken
9.	<i>Varaždinske uršulinke 300 godina od dolaska u Varaždin</i> Varaždin : Gradski muzej, 2003	autori tematskih jedinica Klaudija Đuran ... [et al.] ; fotografije Davor Puttar ... [et al.] prijevodi sažetaka (engleski) Alica

		Hurčak, Vid Lončarić (njemački)
10.	Enciclopedia dello sport : [3] : Motori Cop. 2003	
11.	<i>Smrt Smail-age Čengića</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Mažuranić, Ivan
12.	<i>Izabrane novele</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Novak, Vjenceslav
13.	<i>Posljednji Stipančići</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Novak, Vjenceslav
14.	<i>Zlatarovo zlato</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Šenoa, August
15.	<i>U registraturi</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Kovačić, Ante, književnik
16.	<i>Izabrane novele</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Kozarac, Josip
17.	<i>Ingin bijeg: Naserova smrt</i> Zagreb : Strijelac, 2001	Kovačević, Hrvoje
18.	<i>Seljačka buna</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Šenoa, August
19.	<i>Jednom</i> Zagreb : Ceres, 2001	Grabarević, Željko
20.	<i>Povjestice</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Šenoa, August
21.	<i>Mrtvi kapitali</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Kozarac, Josip
22.	<i>Elektronička pošta</i> [Zagreb] : Strijelac, 2001	Madunić, Zvonko
23.	<i>Gospođa Sabina</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Kumičić, Eugen
24.	<i>Daytonski valcer</i> Zagreb : Strijelac, 2001	Brisbin, Ian
25.	<i>Olga i Lina</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Kumičić, Eugen

26.	<i>U noći</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Gjalski, Ksaver Šandor
27.	<i>Reinkarnacija Arnolda Smitha</i> Zagreb : Strijelac, 2001?	Hamilton, Tihomil
28.	<i>Urota zrinjsko-frankopanska</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Kumičić, Eugen
29.	<i>Vladarica</i> Zagreb : Strijelac, 2001?	Blažeka, Danijela
30.	<i>Melita</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Tomić, Josip Eugen

2. Popis e-knjiga na hrvatskom u Sveučilišnoj knjižnici u Rijeci

	NASLOV	AUTOR
1.	<i>Renesansa</i> Zagreb : Školska knjiga, 2003.	Listeš, Srećko
2.	<i>Biblijski leksikon i rodoslovlja</i> Čakovec : Elohim-lektura, 2009	Levačić-Vidović, Zorica
3.	<i>Menadžerske inovacije u funkciji razvoja učinkovitosti lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj</i> Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet, 2015	Grčić Fabić, Mirjana
4.	<i>Metapodatkovni standardi u mrežnom okruženju</i> Rijeka : Sveučilišna knjižnica Rijeka, 2016	Bosančić, Boris
5.	<i>Kriminalistika 2</i> Rijeka : Dušević & Kršovnik, 2012	Pavišić, Berislav

3. Popis knjiga na hrvatskom jeziku u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu

NASLOV	AUTOR
--------	-------

1.	<i>Renesansa</i> Zagreb : Školska knjiga, 2003.	Listeš, Srećko
2.	<i>MATRIB 2005, Vela Luka, 23. - 25. lipnja 2005.</i> Zagreb : Hrvatsko društvo za materijale i tribologiju, 2005	urednik Krešimir Grilec

4. Popis knjiga na hrvatskom jeziku u Sveučilišnoj knjižnici u Puli

NASLOV		AUTOR
1.	<i>Izabrane novele</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Novak, Vjenceslav
2.	<i>Opasno je sjećati se</i> Rijeka : Genesis, 2002	Antunović, Željko, književnik
3.	<i>MATRIB 2005, Vela Luka, 23. - 25. lipnja 2005.</i> Zagreb : Hrvatsko društvo za materijale i tribologiju, 2005	urednik Krešimir Grilec
4.	<i>Smjernice za uporabu formata UNIMARC za opis elektroničke građe</i> Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2003	prevela i hrvatske primjere izradila Sofija Klarin
5.	<i>Moždani udar : vodič za bolesne i njihove obitelji</i> Koprivnica : Belupo, 2001	Demarin, Vida
6.	<i>Moj portal 7</i> Zagreb : Školska knjiga, 2013	

5. Popis e-knjiga na hrvatskom u Sveučilišnoj i gradskoj knjižnici u Osijeku

NASLOV		AUTOR
1.	<i>Opasno je sjećati se</i> Rijeka : Genesis, 2002	Antunović, Željko, književnik
2.	<i>Riječko sentimentalno putovanje</i> Rijeka : Genesis, 2001	Antunović, Željko, književnik
3.	<i>Moždani udar : vodič za bolesne i njihove obitelji</i> Koprivnica : Belupo, 2001	Demarin, Vida
4.	<i>Renesansa</i> Zagreb : Školska knjiga, 2003.	Listeš, Srećko
5.	<i>4th International Congress of Croatian Society of Mechanics, Bizovec, September 18 - 20</i> Zagreb : Croatian Society of Mechanics, 2003. (Osijek : Grafika)	design by Franjo & Matej Matejiček ; edited by Franjo Matejiček
6.	<i>Smjernice za uporabu formata UNIMARC za opis elektroničke građe</i> Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2003	prevela i hrvatske primjere izradila Sofija Klarin
7.	<i>MATRIB 2005, Vela Luka, 23. - 25. lipnja 2005</i> Zagreb : Hrvatsko društvo za materijale i tribologiju, 2005	urednik Krešimir Grilec
8.	<i>Kako se boriti protiv neželjene pošte, virusa i, špijunskih programa</i>	Feinstein, Ken

	Zagreb : Mikro knjiga, 2005	
9.	<i>Smrt Smail-age Čengića</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Mažuranić, Ivan
10.	<i>Izabrane novele</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Novak, Vjenceslav
11.	<i>Posljednji Stipančići</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Novak, Vjenceslav
12.	<i>Zlatarovo zlato</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Šenoa, August
13.	<i>U registraturi</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Kovačić, Ante, književnik
14.	<i>Izabrane novele</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Kozarac, Josip
15.	<i>Ingin bijeg: Naserova smrt</i> Zagreb : Strijelac, 2001	Kovačević, Hrvoje
16.	<i>Seljačka buna</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Šenoa, August
17.	<i>Jednom</i> Zagreb : Ceres, 2001	Grabarević, Željko
18.	<i>Povjestice</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Šenoa, August
19.	<i>Mrtvi kapitali</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Kozarac, Josip
20.	<i>Elektronička pošta</i> [Zagreb] : Strijelac, 2001	Madunić, Zvonko
21.	<i>Gospođa Sabina</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Kumičić, Eugen
22.	<i>Daytonski valcer</i> Zagreb : Strijelac, 2001	Brisbin, Ian
23.	<i>Olga i Lina</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Kumičić, Eugen
24.	<i>U noći</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Gjalski, Ksaver Šandor

25.	<i>Reinkarnacija Arnolda Smitha</i> Zagreb : Strijelac, 2001?	Hamilton, Tihomil
26.	<i>Urota zrinjsko-frankopanska</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Kumičić, Eugen
27.	<i>Vladarica</i> Zagreb : Strijelac, 2001?	Blažeka, Danijela
28.	<i>Melita</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Tomić, Josip Eugen
29.	<i>Pod starimi krovovi</i> Zagreb : Strijelac, 2000	Gjalski, Ksaver Šandor